

УДК 343.9.018.3

**КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ ЯК ОДИН
ІЗ СУЧАСНИХ НАПРЯМІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ**

**CRIMINOLOGICAL PROFILING AS ONE OF THE CURRENT WAYS
OF CRIME PREVENTION**

Нестерова І.А.,
*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Мацола М.І.,
*кандидат юридичних наук,
доцентка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті досліджено місце та значення кримінологічного профілювання як інтегральної методики запобігання злочинам через виокремлення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його вчинити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних і соціологічних знань. Автори звертають увагу, що попри дискусії щодо ефективності даного методу, профілювання злочинців успішно застосовується в поліцейській практиці вже більше століття. Ця методика стає все більш популярною в усіх країнах світу. Межі кримінологічного профілювання розширюються поступово від своєї первісної спрямованості на психологію до вивчення соціальних мереж, соціальних процесів, психодинаміки та особистості. Зазначається, що кримінологічне профілювання також передбачає опрацювання матеріалів кримінального провадження та інтерпретування доказів. Результатом роботи профайлера є складання кримінального профілю – юридично значущого документа, у якому описано особистість і поведінку злочинця та жертви в контексті вчиненого злочину або серії злочинів. Зрозуміння причини вчинення злочину означає знайти шлях до розкриття злочину. Аналізується зарубіжний досвід роботи профайлерів в США та Канаді; на підставі статистичних даних доводиться ефективність його використання. В Україні немає спеціального підрозділу, аналогічного відділу вивчення поведінки в США (ФБР). Для української правоохоронної діяльності це є досить новим методом кримінологічної експертизи. Підкреслюється необхідність застосування міжнародного досвіду кримінологічного профайлінгу в процесі розслідування злочинів та затримання злочинців у нашій країні; безперечним є його високий потенціал у сфері профілактики, прогнозування злочинної поведінки, побудови тактичних основ слідчих версій, аналізу криміногенної значимої інформації.

Ключові слова: профілювання, злочин, злочинець, профайлер, поведінка, психологічний аналіз, прогнозування, запобігання.

The article is devoted to the place and importance of criminological profiling as an integral method of crime prevention by the characteristics of persons who have committed or are preparing to commit a crime distinguishing on the basis of psychological, criminological, forensic and sociological knowledge. The authors note that despite discussions about the effectiveness of the profiling method, it has been successfully used in police practice for over a century. This technique is becoming increasingly popular in countries around the world. The boundaries of criminological profiling are gradually expanding from their original focus on psychology to the study of social networks, social processes, psychodynamics and personality knowledge. It is noted that criminological profiling involves the processing of criminal proceedings and the interpretation of evidence. The result of the profilers' activity is the compilation of a criminal profile – a legally significant document that describes the identity and behavior of the offender and the victim in the context of the crime or series of crimes. Understanding the cause of the crime means finding a way to solve the crime. Overseas the experience of profilers in the US and Canada is analyzed; on the basis of statistics the efficiency of its use is proved. There is no special unit in Ukraine, similar to the Department of Behavior Studies in

the United States (FBI). For Ukrainian law enforcement, this is a fairly new method of criminological examination. The need to apply international criminological profiling experience in the investigation of crimes and the detention of criminals in our country is emphasized there; its high potential in the field of prevention, prediction of criminal behavior, construction of tactical bases of investigative versions, analysis of criminogenic relevant information is undoubted.

Key words: profiling, crime, criminal, profiler, behavior, psychological analysis, prediction, prevention.

Постановка проблеми. На сучасному етапі запобігання злочинності дуже актуальним є застосування психологічних знань про особистість і поведінку осіб, які вчиняють злочини. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених дозволили виділити новий напрям в психологічному забезпеченні професійної діяльності правоохоронних та правозастосовних органів. Йдеться про сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних приватних ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, так названого профілювання (профайлінга) як одного з сучасних напрямів запобігання злочинності. У кримінології профайлінг – це інтегральна методика запобігання злочинам через виокремлення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його вчинити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних і соціологічних знань [1, с. 154].

Стан дослідження. Проблеми використання технології профайлінгу приділяли увагу у своїх дослідженнях такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Н. Анісімова, Ю. Волинський-Басманов, І. Даньшин, П. Екман, Н. Еріашвілі, Б. Де Пауло, А. Зелінський, О. Лурія, О. Подільчак, В. Райх, Р. Розенталь, О. Фрай, В. Фрізен, В. Цветкова, М. Цукерман та багато інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів. Однак у вітчизняних дослідженнях проблема кримінологічного профайлінгу та його місце в системі запобігання злочинності досліджено недостатньо.

Мета дослідження. З огляду на це метою статті є дослідження кримінологічного профілювання (профайлінгу) як одного з сучасних напрямів запобігання злочинності.

Виклад основного матеріалу. З огляду на зростання злочинності у всьому світі дуже важливо усвідомити кримінологічні та поведінкові елементи, які можуть бути присутніми у діях правопорушників. Один із способів зробити це – побудувати кримінологічний (в деяких джерелах – кримінальний) профіль злочинця на основі доказів, які є у справі. Сучасні кримінологи та працівники правоохоронних органів використовують кримінальне профілювання як один із слідчих методів, який використовує поведінку та психологічний аналіз, щоб генерувати прогнози щодо особливостей найбільш ймовірних підозрюваних у злочині [2, с. 365].

Вперше у 20-ті роки ХХ ст. Г. Гросс обґрунтував сутність профайлінга, як можливість розуміння особистості злочинця через вчинений ним злочин [3]. І хоча до сих пір тривають дискусії щодо його ефективності, профілювання злочинців успішно застосовується в поліцейській практиці вже більше століття. Межі кримінологічного профілювання розширюються поступово від своєї первісної спрямованості на психологію до вивчення соціальних мереж, соціальних процесів, психодинаміки та особистості.

В основі кримінологічного профайлінга лежать антропологічні і біхевіористські концепції причин злочинної поведінки. Відповідно, джерелами профілювання є дослідження кримінологів, психіатрів, кримінальних психологів. Психологічний аналіз поведінки застосовується для кращого розуміння злочинців, зокрема, насильників, серійних вбивць, терористів: хто вони, про що думають, чому вони роблять те, що роблять. Одним з основних методів кримінологічного профайлінга є візуальне спостереження та співбесіда, які спрямовані на виявлення неконгруентності (неузгодженості) вербальної та кінестетичної, соматичної інформації. Такий метод ґрунтується на положенні, що будь-які переживання людини (психоемоційні реакції) так чи інакше проявля-

ються в її зовнішньому вигляді, міміці, жестах, реакціях зіниць, залоз внутрішньої (гіпофіз та ін.) та зовнішньої секреції (потовиділення та ін.), позах, інтонаціях голосу тощо. Хвилювання, дискомфорт, пов'язаний із намаганням приховати наміри, обдурити оточуючих, маніпулювати ними, видають саме ті елементи поведінки людини, її пози та міміки, які виходять за межі свідомого контролю [1, с. 366]. Важливу інформацію можна зчитати з обличчя злочинця. На основі аналізу рухів м'язів обличчя компанія Paul Ekman Group навіть розробила Систему кодування рухів обличчя (The Facial Action Coding System (FACS)) [4] – детальне технічне керівництво, яке використовують для створення комп'ютерних програм розпізнавання образів. Але тренований злочинець може ввести в оману спостерігача, змінити вираз обличчя. Тому, крім методів візуальної психодіагностики, профайлеру варто застосовувати кримінологічні знання та наявну криміналістичну інформацію. Застосування методів профайлінга разом із психотерапевтичними та характерологічними знаннями на практиці дають високі результати [5, с. 114].

Ця методика стає все більш популярною в усіх країнах світу. Приблизно тринадцять років тому в США було проведено опитування у поліцейських відділках по всій країні, яке виявило, що близько 63 відсотків підрозділів визнали цю техніку значно корисною у своїх розслідуваннях. З 37 відсотків, які вважали це не корисним, головними питаннями, які викликали занепокоєння, були відсутність досліджень та освіти для їх виконання [6]. Відтоді дослідження розробки профілів злочинців були розширені, і такі професії, як «кримінальний профайлер» та «поведінковий аналітик», стають все більш поширеними в правоохоронних колах.

Як ми вже казали, кримінологічне профілювання передбачає опрацювання матеріалів кримінального провадження та інтерпретування доказів. Результатом роботи профайлера є складання кримінального профілю – юридично значущого документу, у якому описано особистість і поведінку злочинця та жертви в контексті вчиненого злочину або серії злочинів. Зрозуміти, чому злочинець вбиває, – означає знайти шлях до розкриття злочину. Звідси і назва професії «профайлер» – людина, яка відтворює психологічний портрет вбивці. Треба зазначити, що професія профайлера є однією з найбільш складних в процесі розкриття насильницьких злочинів, але водночас цікавою та захоплюючою. Недарма профайлерів називають «елітою» слідства. Це професіонали, які поєднують у роботі навички слідчого і психолога. У всьому світі дуже популярні телевізійні шоу та фільми, які присвячені відстеженню та затриманню злочинців за допомогою профайлерів (наприклад, шоу «The Profiler», культові фільми «Мислити як злочинець», «Мовчання ягнят», «Червоний дракон» та інші). Головні герої цих фільмів мають цілком реальних прототипів. Одним з них був Джон Дуглас, професор Національної академії ФБР, засновник відділу біхевіористики – психологічного аналізу поведінки злочинців (фільм «Мовчання ягнят»). Дослідник потягом багатьох років вивчав статистику серійних вбивств в США, спілкувався з засудженими, вивчив тисячі томів справ сучасних маніяків. Підсумком його роботи стало впровадження психології в практику розкриття злочинів. Д. Дуглас очолив програму досліджень «Особистісно-злочинне профілювання». У 1983 р Джон Дуглас виступив зі звітом про роботу програми. Визнавши її ефективною, керівництво ФБР в 1984 р організувало при Академії ФБР Національний центр вивчення насильницьких злочинів. У струк-

турі ФБР діє відділ біхевіорістики (Behavioral Science Unit). Основна мета відділу – аналіз доказів і складання психологічного портрета злочинців, які вчинили серію вбивств з особливою жорстокістю. Так, в згаданий відділ до слідчих профайлерів ФБР щорічно надходить близько 300 справ. Статистика свідчить, що за допомогою роботи профайлерів вдається розкрити від 60 до 80% кримінальних справ. Важливим фактором подібної успішної діяльності є те, що в 67% випадках створений психологічний портрет співпадає з реальним профілем злочинця [7].

З'явилася єдина національна база даних – ViCAP, де зберігається вся інформація про серійних злочинців. ViCAP (The Violent Criminal Apprehension Program) є однією з допоміжних програм для створення профілю злочинця у США. Програма складається з доступної онлайн бази даних для правоохоронних органів, яка дає можливість пов'язати схожі вбивства, сексуальні напади, зниклих безвісти осіб і невпізнані останки людей, які можуть бути розпорошені географічно та вчинені в різний час. Така програма дозволяє слідчим зіставляти інформацію і спрямувати слідчі зусилля на потенційно пов'язані злочини. За даними ФБР, понад 5 000 співробітників правоохоронних органів використовували ViCAP [8].

На цей час кримінологічне профілювання особистості застосовується в контексті функціонування програми затримання насильницьких злочинців, розробленої в 1985 р в ФБР під керівництвом П. Брукса і Р. Ресслер з метою сприяння розкриттю серійних злочинів насильницького характеру [9, с. 73]. Найбільш активно профайлінговий підхід у межах розслідування злочинів використовує Федеральне бюро розслідувань США, у складі якого продовжує функціонувати особливий підрозділ – відділ вивчення поведінки. Одним із напрямів діяльності цього підрозділу є консультування з питань пошуку злочинців і складання профілів [10, с. 11].

Проблеми профайлінгу вивчає також Академія поведінкового профайлінгу (Academy of Behavioral Profiling). Вона об'єднує профайлерів, які здійснюють приватні розслідування, і має розвинену мережу представництва у країнах Європи.

Ми погоджуємося з дослідницею С.Г. Дзиконською, яка пропонує наступну систематизацію кримінологічного профайлінга:

1. Профілактичний – зводиться до встановлення та кримінологічного аналізу інформації щодо осіб з метою ранньої профілактики їх злочинної поведінки, зокрема:

– страховий профайлінг як допомога страховим компаніям у виявленні шахрайських дій під час оформлення страхування;

– профайлінг на транспорті виявляє пасажирів, які здатні вчинити дебош, які ховають під одягом зброю та інших (особливо виокремлюється авіаційний профайлінг);

– готельний профайлінг, який спрямований на профілактику злочинів;

2. Прогностичний (профільне моделювання) – це оцінка мотиваційно-диспозиційної сторони особистості

та прогнозування поведінки особи на підставі аналізу найбільш інформативних особистісних ознак;

3. Типологічний – віднесення особи за рядом невербальних ознак до безпечного або небезпечного типу залежно від соціального оточення і контексту розслідування;

4. Оперативно-розшуковий – складання пошукового психологічного портрета (профілю) невідомої особи за слідами на місці вчинення злочину;

5. Судово-слідчий профайлінг:

– неінструментальна детекція брехні – оцінка достовірності інформації, що повідомляється людиною за її невербальною поведінкою;

– тактичний – побудова слідчої стратегії на підставі побудованого профілю особистості;

6. Виктимологічний профайлінг – це складання портрету жертви, або потенційної жертви [11, с. 94].

В Україні немає спеціального підрозділу, аналогічного відділу вивчення поведінки в США (ФБР). Для української правоохоронної діяльності це є досить новим методом кримінологічної експертизи.

Треба відмітити, що даний метод сьогодні не є об'єктом жодного дисертаційного дослідження в Україні. Деякі науковці відносять його до винятково психологічних, інші – до кримінологічної експертизи. Але треба зазначити, що вітчизняними фахівцями, психологами та кримінологами метод профайлінга ніколи не заперечувався. Безсумнівно, він має високий потенціал у сфері профілактики, прогнозування злочинної поведінки, побудови тактичних основ слідчих версій, аналізу криміногенної значимої інформації тощо.

Так, у квітні 2018 року на базі Національної Академії внутрішніх справ в Україні вперше відбувся міжнародний науково-практичний професійний семінар на тему «Основи професійного профайлінгу», де спікером був ізраїльський експерт з профайлінгу і поведінкового аналізу Дар Пелег¹. В процесі заходу були розглянуті й питання кримінологічного профайлінгу: використання профайлінгу у роботі з підозрюваними (під час розслідувань у ході допиту, бесіди перед тестуванням на поліграфі); профайлінг у місцях масових зкупчень людей з метою виявлення терористів, провокаторів масових заворушень; профайлінг – побудова профілю злочинця.

Висновки. Отже, дослідження кримінологічного профілювання та поведінкових аспектів злочинів в Україні перебувають на ранніх стадіях розвитку. Тому ми погоджуємося з думкою дослідниці О.М. Подільчак, що міжнародний досвід застосування кримінологічного профілювання доводить його ефективність в процесі розслідування злочинів та затримання злочинців. Вважаємо, що досвід американських та канадських спеціалістів щодо створення таких програм корисно запозичити Україні, зокрема, в межах роботи ювенальної превенції, боротьби з насильницькими злочинами, зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, тероризмом, кіберзлочинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подільчак О.М. Кримінологічний профайлінг-реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. № 4. Частина 2. 2017. С. 154–157.
2. Kocsis R. (2007). *Criminal Profiling: International Theory, Research, and Practice*. New York, NY: Springer, 2007. p. 365–366.
3. Gross. H. *Criminal Investigation*. L. 1924.
4. The Paul Ekman Group is now offering FACS. Facial Action Coding System. URL: <http://www.paulekman.com/product-category/facs/>.
5. Волынский-Басманов Ю.М., Эриашвили Н. Профайлинг. Технологии предотвращения противоправных действий. 2-е изд. Москва : Юнити-Дана. 2013. 198 с.
6. Tragger, et. al. The Effectiveness of Psychological Profiles. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 16.1. 2001. p. 20–28.

¹ Прим.: Дар Пелег, ізраїльський психолог, юрист, поліграфолог, профайлер. Має ступінь магістра психології (в 2014 році закінчив Тель-Авівський університет), з 2015 року є кандидатом в PhD в Тель-Авівському університеті, проводить наукову роботу з вивчення впливу моральних маніпуляцій на психологічні і фізіологічні реакції, а також здатність виявляти брехню, нечесну поведінку у людей. У період з січня 2009 по жовтень 2015 року обіймав різні посади в ізраїльській поліції в підрозділі слідчої психології (стажист, експерт, керівник напрямку поліграфологічних досліджень, начальник відділу). 3 жовтня 2015 по нині керівник приватної компанії Psynalitics (Ізраїль), а також з березня 2017 року керівник відділу поліграфологічних досліджень в компанії Midot (Ізраїль).

7. Фролова Е. Профайлеры. UPL: //http://samopoznanie.ru/articles/profaylery/.
8. Violent Criminal Apprehension Program. Federal Bureau of Investigation. URL: https://www.fbi.gov/news/stories/violent-criminal-apprehension-program-part-1.
9. Черкасова Е.С. Профайлинг как метод создания психологического портрета потенциального преступника на этапе организации предварительного расследования. *Вестник НГУ, Серия : Право*, т. 9, Выпуск 1. 2013. С. 72–75.
10. Давидова О.В. Проблема профайлингу в переговорах з особами, які захопили заручників. *Ūrĩdĩčna psihologiã*. № 1 (20). 2017. С. 11–12.
11. Дзиконская С.Г. Криминологический профайлинг: понятие и виды. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. № 4. 2015. С. 93–95.

УДК 343.22

ОКРЕМІ НОВЕЛИ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО СПЕЦІАЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНУ ТА ЇХ АНАЛІЗ

SEPARATE NOVELS OF THE CURRENT CRIMINAL CODE OF UKRAINE REGARDING SPECIAL CRIMINAL SUBJECTS AND ANALYSIS OF THEM

Осадча А.С.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Аналізуються зміни, які були внесені законодавцем до розділу XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Оцінюючи ці новели, слід зауважити, що вітчизняний законодавець під час їх прийняття прагнув наблизитися до вимог та стандартів міжнародного співтовариства у сфері протидії та запобігання корупції. Згідно зі змінами у КК України вперше до суб'єктів корупційних злочинів віднесено не тільки службових осіб, а й осіб, що здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Висловлюється авторська думка щодо узгодженості цих новел з діючими приписами Кримінального Кодексу України. Досліджуються такі спеціальні суб'єкти злочину, як службові особи і особи, які здійснюють свою професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Під час вирішення цього питання проаналізовано нормативно-правові акти, а також різні доктринальні погляди щодо зазначених спеціальних суб'єктів злочину.

Автор звертає увагу, що ознаки службових осіб в законі виділені, а ознаки осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, безпосередньо не зазначені, а отже, їх можна встановити лише шляхом тлумачення змісту законів і нормативно-правових актів, що аж ніяк не сприяє ефективному і безпомилковому застосуванню зазначених норм. На нашу думку, ознаки вказаних спеціальних суб'єктів доцільно встановлювати за допомогою поняття публічних послуг і особливостей професійної діяльності таких осіб. Хоча поняття публічних послуг в законодавстві України наразі відсутнє. Однак Концепцією розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади визначено, що сферу публічних послуг становлять послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають у їх управлінні

Ключові слова: спеціальний суб'єкт злочину, службова особа, корупційні злочини, публічні послуги, особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

The author analyzes the changes that the legislator made in section XVII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine "Crimes in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services". In assessing these novels, it should be noted that, when adopted, the national legislator sought to approximate the requirements and standards of the international community in the field of combating and preventing corruption. According to the changes in the Criminal Code of Ukraine, for the first time, not only officials but also persons engaged in professional activities related to the provision of public services are considered to be subjects of corruption crimes. An author's idea is expressed about the consistency of these novels with the current requirements of the Criminal Code of Ukraine. It investigates such special subject of crime as public officials and individuals engaged in the provision of public services. In resolving this issue, regulatory legal acts were analyzed, as well as various doctrinal views on these special subjects of crime.

The author draws attention to the fact that the signs of officials in the law are highlighted, and the signs of persons engaged in professional activities related to the provision of public services, are not directly stated, and therefore they can be established only by interpreting the content of laws and regulations that does not in any way contribute to the effective and error-free application of these standards. In our opinion, it is advisable to establish the characteristics of these special subjects by means of the concept of public services and the peculiarities of the professional activity of such persons. Although the concept of public services in the legislation of Ukraine is currently absent. However, the Concept of Development of the System of Provision of Administrative Services by the Bodies of Executive Power defines that the sphere of public services consists of the services provided by public authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions, organizations that are in their management.

Key words: special subject of crime, official person, corruption crimes, public services, persons which carry out professional activity related to the grand of public services.

Постановка проблеми. Внаслідок реформування антикорупційного законодавства до Кримінального Кодексу України (далі – КК України) було внесено зміни, що спричинили появу в ньому нових видів спеціальних суб'єктів злочину. Таким чином, виникає проблема вивчення цих суб'єктів: визначення, встановлення їх ознак та розмежування між собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз нормативно-правових актів та літературних джерел свідчить, що дослідження таких спеціальних суб'єктів, як службова

особа та особи, що здійснюють свою професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, потребують комплексного підходу. Проблеми відповідальності зазначених спеціальних суб'єктів досліджували порівняно небагато вітчизняних науковців. Зокрема, цією проблемою займалися В. Тютюгін, М. Хавронюк, С. Стрельцов.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 року до Кримінального